

ways of correction and overcoming of individuality helplessness. It was developed the program of social-psychological training as means of overcoming of manifestations of individuality helplessness in behavior and educational activity of students and it was also proved its effectiveness according to quantitative and qualitative indices.

Key words: individuality helplessness, students' educational activity, correction, overcoming, social-psychological training.

УДК 159.922.7-053.6

С.Б. ЖАРИКОВА

ОБРАЗ «Я» ПІДЛІТКА У ЦІЛІСНІЙ МОДЕЛІ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ

Підлітковий вік є особливо чутливим до стану психологічного здоров'я, так як характеризується, насамперед, становленням фундаментальних особистісних конструктів та новоутворень. Тому «Адекватність образу Я» можна вважати ваговою складовою цілісної моделі психологічного здоров'я особистості. Процес зниження показників цієї складової у підлітків має розглядатися як процес динамічної загрози, що може мінімізуватися за умов своєчасної діагностики та професійної корекції.

Ключові слова: образ Я, підлітки, прийняття себе, психологічне здоров'я, самоінтерес, самооцінка, самоповага, самосимпатія.

Підлітковий вік характеризується динамічністю розвитку фундаментальних психологічних структур, дисбалансом окремих психологічних і особистісних функцій та особливою вразливістю з боку оточуючого середовища. Тому сьогодні дуже гостро постає питання підтримки та розвитку психологічного здоров'я у субкультурі підлітків.

У багатьох сучасних дослідженнях підлітковий вік розглядається як важливий поворотний рубіж онтогенетичного розвитку, що пов'язаний з якісно новим етапом формування самосвідомості, самоставлення (Б. Г. Ананьєв, К. О. Абульханова-Славська, Л. І. Божович, Д. Б. Ельконін, О. М. Леонтєв, С. Д. Максименко, В. В. Столін, І. М. Слободчиков, Г. М. Прихожан, та ін.).

У якості особливостей, які в своїй сукупності свідчать про певну сформованість психологічного здоров'я підлітків в його особистісному розумінні, дослідники виділяють наступні:

- високий рівень соціально-психологічної адаптованості, що виявляє себе в гармонійних відносинах із оточуючими;
- суб'єктивне відчуття психологічного комфорту;
- високий потенціал досягнення благополуччя у житті, відчуття емоційного благополуччя;
- здатність приймати самого себе й при цьому визнавати цінність та унікальність інших людей;
- приймати відповідальність за своє життя і свої вчинки;
- здатність позитивно використовувати власний досвід для вирішення стресогенних ситуацій;
- готовність до подолання життєвих випробувань, вміння адекватно використовувати власні психологічні ресурси;
- позитивний вектор ставлення до життя.

Порушення психологічного здоров'я підлітків, зростання кількості психічних розладів пов'язані з особливостями сучасної соціокультурної ситуації. Криза традиційних цінностей і розмивання авторитетів самовизначення підростаючого покоління драматично ускладнюється ситуацією, що склалася в країні, що, в свою чергу, ускладнює формування соціокультурних та світоглядних позицій особистості, системи життєвих і моральних цінностей [5].

Крім того, навчальні перевантаження, невідповідність зовнішніх вимог та психофізіологічних можливостей учнів, відсутність мотивації до навчання призводять до того, що школа стає для школярів постійним джерелом стресу. У групі ризику опиняються, насамперед, підлітки, оскільки саме в цей період шкільні навантаження поєднуються з різкою перебудовою організму.

Е. Еріксон, який вважав підлітковий вік найбільш важливим і найбільш важким періодом людського життя, підкреслював, що психологічна напруженість, що супроводжує формування цілісної особистості, залежить не тільки від фізіологічного дозрівання, особистої біографії, але й від духовної атмосфери суспільства, у якому людина живе, від внутрішньої суперечливості суспільної ідеології [7].

Психологічне здоров'я дитини та дорослого відрізняється сукупністю особистісних новоутворень, які ще не з'явилися в дитини, але мають бути в дорослого, причому їхня відсутність у дитини не повинна сприйматись як порушення. Головними новоутвореннями підліткового віку, за Е. Шпрангером, є відкриття власного «Я», виникнення рефлексії, усвідомлення власної індивідуальності [11].

Л. С. Виготський також відмічав розвиток рефлексії в якості новоутворення підліткового віку. Та на цьому підґрунті, - розвиток самосвідомості. Розвиток рефлексії у підлітка не обмежується тільки внутрішніми змінами особистості, у зв'язку з виникненням самосвідомості для підлітка стає можливим більш глибоке розуміння інших людей. Розвиток самосвідомості, як ніяка інша сторона душевного життя, залежить від культурного змісту середовища [6].

Л. І. Божович писала, що протягом підліткового періоду ламаються та перебудовуються всі попередні відносини дитини до світу та до самого себе, та розвиваються процеси самосвідомості та самовизначення. У змісті мотивів на перший план виходять мотиви, які пов'язані із світоглядом, що формується, та планами на майбутнє життя [1].

Протиріччя, характерні для цього вікового етапу, гострий характер перебігу статевого дозрівання стають основою для порушень особистісного і психічного розвитку підлітка, його психологічного здоров'я. Складнощі в вирішенні цих суперечностей перешкоджають становленню зрілої особистості, виходу її на якісно нову соціальну позицію, на якій формується свідоме ставлення до себе як члена суспільства.

На думку Є. І. Цибух, проблематика адиктивної особистості підлітка проявляється у браковій позитивній Я-самопрезентації, розмитих межах свого „Я” (нечіткості у визначенні меж цього „Я”). Самооцінка залежної особистості постійно перебуває в стані маятника: від повного самознецінювання до неадекватного „звеличення” свого „Я”.

Дослідження „Я-образу” як психологічного чинника дезадаптації особливо актуальні щодо осіб підліткового віку, оскільки саме на цьому етапі життя, з одного боку, активно формується ця психоструктура, а з іншого – саме на цей вік припадає найбільша кількість порушень поведінки, що призводить до соціально-психологічної дезадаптованості особистості.

І. Кон зазначає, що динамічні прояви „Я-образу” підлітка слід позначати поняттями сильне „Я” або слабе „Я”. Перше відзначається, як правило, високим рівнем рефлексивності й самоповаги. Навпаки, слабе „Я” позитивно корелює з відхиленнями у його поведінці: нечесністю, правопорушеннями, наркоманією, алкоголізмом, агресивною поведінкою, спробами самогубства та різними психічними розладами [4].

Досліджуючи шляхи впливу „Я-образу” на активність суб'єкта, В. Сафін виокремлює п'ять основних функцій цієї психоструктури: самоствердження, самосхвалення, самооцінку, саморегуляцію, самоспонування. Формування в дитини здатності усвідомлювати свої „хочу”, „можу”, „маю”, „потрібно” в процесі прийняття значущих для неї рішень і організацію на цій основі своєї поведінки автор вважає початком свідомого самовизначення особистості як суб'єкта життєдіяльності [9].

Важливим свідченням наявності психологічного здоров'я підлітків виступає їх здатність до саморегуляції, яка можлива за умов адекватності образу самого себе. Саморегуляція поведінки відбувається на основі самоприйняття й самооцінки. Питання самоприйняття та самооцінки найбільш важливого значення набуває саме в підлітковому віці, адже саме підлітковий вік є основним періодом становлення самосвідомості.

Самооцінка проявляється у свідомих судженнях індивіда, у яких він намагається сформулювати свою значущість. Однак, на думку Б. Г. Ананьєва, вона приховано або явно є присутньою у будь-якому самоописі. Є три моменти, важливих для розуміння самооцінки. По-перше, важливу роль у її формуванні відіграє співставлення образу реального-Я з образом ідеального-Я. Другий фактор, важливий для формування самооцінки, пов'язаний з інтеріоризацією соціальних реакцій на даного індивіда. Нарешті, індивід оцінює успішність своїх дій і проявів через призму ідентичності. Самооцінка, незалежно від того, чи лежать у її основі власні судження індивіда про себе або інтерпретації суджень інших людей, індивідуальні ідеали або культурно задані стандарти, завжди носить суб'єктивний характер. Позитивне самоприйняття можна прирівняти з позитивним самоставленням, самоповагою, відчуттям власної цінності [2, 3, 8].

Самооцінка прямо пов'язана із процесом соціальної адаптації та дезадаптації особистості. Рівень самооцінки впливає не тільки на рівень домагань особистості, але й на обиране коло труднощів життєвих цілей, обумовлює тенденції розвитку особистості і її життєвої долі; ймовірність наростання фрустрованості й невротичності. Самооцінка підлітка впливає на успішність його діяльності та соціально-психологічний статус в колективі, регулює процес спілкування та стан психологічного комфорту.

Неадекватна самооцінка лежить в основі неадекватного образу Я, який може бути як неадекватно заниженим (що зустрічається частіше), так і неадекватно завищеним. Адекватний образ Я підлітка складається у співвіднесенні Я реального та Я ідеального з урахуванням очікуваної оцінки особистості підлітка з боку референтних оточуючих.

В. В. Столін доводить, що самовідношення включає такі складові, як самоінтерес, самосимпатія, самоповага, очікування позитивного ставлення інших. Адекватність образу Я залежить, в першу чергу, від самооцінки, самовідношення та уявлення щодо себе. Неадекватна самооцінка створює передумови для проблем у відносинах індивіда з самим собою й соціумом. Неадекватність образу Я стримує особистісний розвиток підлітка, не дозволяє планувати життєдіяльність, конструктивно оцінювати свої можливості, бути відповідальним та особистісно зрілим – негативно впливає на особистісне здоров'я [10].

Узагальнюючи результати аналізу робіт провідних науковців, присвячених проблемам психологічного здоров'я особистості, слід відзначити, що у центрі уваги опиняються питання, пов'язані зі шляхами розвитку та підтримки здорової особистості. Такі теоретичні погляди найбільш близькі позиції, яка розглядається в даній статті.

Підбиваючи підсумок вищесказаному, можна зробити висновок про необхідність, з одного боку, досліджень реального стану психологічного здоров'я сучасних підлітків, а з іншого боку, - необхідність створення в межах загального процесу соціалізації додаткових умов забезпечення їх психологічного здоров'я.

Вивчення адекватності образу Я як складової психологічного здоров'я підлітків проведено за наступними діагностичними характеристиками: самооцінка, прийняття себе, самосимпатія, самоповага, самоінтерес, очікування позитивного відношення від інших.

В дослідженні взяли участь 110 підлітків 7-х і 9-х класів загальноосвітніх навчальних закладів м. Харкова, з них 57 семикласників (30 хлопчиків та 27 дівчаток) та 53 дев'ятикласника (25 хлопчиків та 28 дівчаток).

Показник «адекватність образу Я» вимірювався за методиками:

1) СПА К. Роджерса – Р. Даймонда – характеристика «прийняття себе»;

2) самоставлення В. В. Століна – характеристики «самоповага», «самоінтерес», «самосимпатія», «очікуване позитивне відношення від інших»;

3) самооцінки С. А. Будассі – характеристика «адекватність самооцінки».

В таблиці 1 представлені результати вивчення самооцінки підлітків 7-х та 9-х класів.

Таблиця 1.

Розподіл рівнів самооцінки (%)

Відсотки	Адекватна		Низька		Висока	
	7 кл.	9 кл.	7 кл.	9 кл.	7 кл.	9 кл.
%	56,25	54,5	33,25	36,75	10,5	8,75

Аналіз отриманих результатів показав подібність розподілу рівнів самооцінки (адекватна, низька, висока) у молодших та старших підлітків.

Протягом двох навчальних років відбуваються незначні коливання показників заниженої та завищеної самооцінки: кількість підлітків з заниженою самооцінкою зростає, а кількість підлітків, що мають завищену самооцінку, навпаки, зменшується.

Показник «самовідношення» проаналізовано за наступними характеристиками: прийняття себе, самоповага та самосимпатія.

В табл. 2 представлені результати вивчення характеристик самовідношення у молодших та старших підлітків.

Таблиця 2.

Характеристики самовідношення у підлітків 7 і 9 класів (M ± δ)

Характеристики самовідношення	Показники		t	p
	7 кл.	9 кл.		
Прийняття себе	26,64±6,94	25,72±8,07	0,87	–
Самоповага	8,14±2,28	7,83±2,37	0,69	–
Самосимпатія	6,95±1,87	7,07±1,80	0,34	–

Згідно отриманих даних рівень вираженості всіх трьох характеристик у учнів як 7-х, так і 9-х класів, знаходиться на межі середнього та низького діапазону параметрів за тестовими нормами, що свідчить про існування проблеми прийняття себе, відчуття недостатньої самоповаги та самосимпатії.

При цьому, в учнів 7-х та 9-х класів не виявлено достовірних відмінностей між характеристиками самовідношення.

Вивчення уявлення про себе як одного з показників складової «адекватність образу Я» проводилося за характеристиками самоінтересу та очікування позитивного відношення від інших. В табл. 3 представлені результати дослідження цього показника.

Таблиця 3.

Характеристики уявлення про себе у підлітків 7-х і 9-х класів (M ± δ)

Характеристики уявлення про себе	Показники		t	p
	7 кл.	9 кл.		
Самоінтерес	5,71±1,79	6,30±2,05	1,59	–
Очікування позитивного відношення інших	5,23±1,52	4,98±1,48	0,86	–

Згідно отриманих даних рівень вираженості обох характеристик знаходиться на межі середнього та низького діапазону параметрів за тестовими нормами, як у учнів 7-х, так і у учнів 9-х класів. Вираженість такої характеристики, як очікування позитивного відношення від інших знаходиться у низькому діапазоні. При цьому достовірних відмінностей у рівнях вираженості обох характеристик у учнів 7-х та 9-х класів не виявлено.

Таким чином, діагностичні характеристики складової «адекватність образу Я» психологічного здоров'я підлітків 7-х та 9-х класів знаходяться на середньому та нижче середнього рівнях сформованості. Достовірні відмінності між молодшими та старшими підлітками за вищезначеними показниками не визначені.

Отримані дані дозволяють стверджувати, що загалом учні 7-х та учні 9-х класів не мають між собою суттєвих відмінностей за сформованістю досліджуваних показників психологічного здоров'я. Це свідчить про те, що в умовах загальноосвітнього навчального закладу в ході перебування підлітків у школі фактично не відбувається укріплення психологічного здоров'я, пов'язаного з особистісним ростом підлітків, становленням їхньої особистості, розвитком самоінтересу та позитивного самовідношення.

Очевидно, що в цілому навчання в школі не впливає позитивно на формування психологічного здоров'я школярів підліткового віку в його особистісному аспекті. Можна припустити, що в разі певного зростання психологічного здоров'я в окремих школярів це зростання відбувається стихійно, некеровано й непередбачувано.

Загалом проведене відстеження підтвердило очікування щодо недостатньої уваги до психологічного здоров'я підлітків у загальноосвітньому навчальному закладі та необхідності розробки й втілення програми по забезпеченню психологічного здоров'я силами шкільної психологічної служби, що підтверджується й даними, наведеними у літературі.

Проте, ряд методологічних питань щодо розробки конкретних шляхів забезпечення психологічного здоров'я в умовах навчального закладу, зокрема у підлітковому віці, залишається невирішеним. Виникає необхідність, з одного боку, дослідження якісних і кількісних характеристик, що відбивають наявний рівень психологічного здоров'я сучасних підлітків, а з іншого боку, - необхідність створення в межах загального процесу соціалізації додаткових умов його підтримки та розвитку.

Протягом усього підліткового віку поступово формується нова суб'єктивна реальність, що перетворює уявлення індивіда про себе й своє життя. Становлення психосоціальної ідентичності, що лежить в основі феномена підліткової самосвідомості, включає в числі інших задач розвитку і задачу усвідомлення тимчасової довжини власного "Я" з визначенням проекції себе в майбутнє.

Список використаних джерел

1. Божович Л. И. Проблемы формирования личности: Под ред. Д. И. Фельдштейна / Вступительная статья Д. И. Фельдштейна. 2-е изд. М.: Изд-во «Институт практической психологии», Воронеж: НПО «МОДЭК», 1997. – 352 с.
2. Вільдгрубе С. О. Формування компонентів самоставлення підлітків в умовах соціальної депривації [Електронний ресурс] / С. О. Вільдгрубе. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/pspl/2010_10/98-106.pdf.
3. Володарська Н. Д. Соціально – психологічні проблеми самовизначення як компоненти самотворення у юнацькому віці / Н.Д. Володарська // Печатное слово. – Херсон, 2005. – № 3. – С. 21-23.
4. Кон И. С. В поисках себя: Личность и ее самосознание / И. С. Кон – М.: Политиздат, 1984. – С.102.
5. Коць М. Психологічні детермінанти конфліктної поведінки підлітків [Електронний ресурс] / М. Коць, І. Мудрак. - Режим доступу : <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=6&n=66&c=1511>.
6. Обухова Л.Ф. Возрастная психология. Учебник / Л.Ф. Обухова – М.: Педагогическое общество России, 2003. – 351 с.
7. Первин Л. Теории личности / Л. Первин, О. Джон. – СПб. : Питер, 2003. – 648 с.
8. Психологические особенности самосознания подростка / Под ред. М. Й. Боришевского. – К.: Вища школа, 1980. – 168 с.
9. Сафин В. Ф. Устойчивость самооценки и механизм ее сохранения. // Вопросы психологии. – 1975. – №3. – С. 63-72.
10. Столин В. В. Самосознание личности / В. В. Столин – М.: Изд-во МГУ, 1983. – 286 с.
11. Цыбух Е. И. Исследование личностных особенностей людей, склонных к эмоциональной зависимости в любви, и лиц, имеющих опыт эпизодического употребления психоактивных веществ // Практична психологія і соціальна робота/ Е. И. Цыбух. - № 1. – 2005. – С. 68 – 73.

References

1. Bozhovich L. I. Problemy formirovaniya lichnosti: Pod red. D. I. Fel'dshtejna / Vstupitel'naja stat'ja D.I. Fel'dshtejna. 2-e izd. M.: Izd-vo «Institut prakticheskoy psihologii», Voronezh: NPO «MODJeK», 1997. - 352 s.
2. Vil'dgrube S. O. Formuvannya komponentiv samostavlennya pidlitkiv v umovax social'noyi depry'vaciyi [Elektronny'j resurs] / S. O. Vil'dgrube. Rezhy'm dostupu: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/pspl/2010_10/98-106.pdf.
3. Volodars'ka N. D. Social'no – psy'xologichni problemy' samovy'znachennya yak komponenty' samotvorennya u yunacz'komu vici/ N.D. Volodars'ka // Pechatnoe slovo. – Xerson, 2005. - №3. – 21-23 s.
4. Kon I. S. V poiskah sebja: Lichnost' i ee samosoznanie / I. S. Kon – M.: Politizdat, 1984. – 102 s.
5. Kocz' M. Psy'xologichni determinanty' konfliktnoyi povedinky' pidlitkiv [Elektronny'j resurs] / M. Kocz', I. Mudrak. Rezhy'm dostupu : <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=6&n=66&c=1511>.
6. Obuhova L.F. Vozrastnaja psihologija. Uchebnik / L.F. Obuhova – M.: Pedagogicheskoe obshhestvo Rossii, 2003. – 351 s.
7. Pervin L. Teorii lichnosti / L. Pervin, O. Dzhon. – SPb. : Piter, 2003. – 648 s.
8. Psihologicheskie osobennosti samosoznaniya podrostka / Pod red. M. J. Borishevskogo. – K.: Vishha shkola, 1980. – 168 s.
9. Safin V. F. Ustojchivost' samoocenki i mehanizm ee sohraneniya. // Voprosy psihologii. – 1975. – №3. – S. 63 - 72.
10. Stolin V. V. Samosoznanie lichnosti. / V.V. Stolin – M.: Izd-vo MGU, 1983. – 286 s.
11. Cybuh E. I. Issledovanie lichnostnyh osobennostej ljudej, sklonnyh k jemocional'noj zavisimosti v ljubvi, i lic, imejushhih opyt jepizodicheskogo upotrebleniya psihoaktivnyh veshhestv // Praktichna psihologija i social'na robota/ E. I. Cybuh. - №1. – 2005.68 – 73 s.

Резюме. Подростковый возраст особо чувствителен к состоянию психологического здоровья, так как характеризуется, прежде всего, становлением фундаментальных личностных конструктов и новообразований. Поэтому «Адекватность образа Я» можно считать весомой составляющей целостной модели психологического здоровья личности. Процесс снижения показателей этой составляющей у подростков необходимо рассматривать как процесс динамической угрозы, которую можно минимизировать своевременной диагностикой и профессиональной коррекцией.

Ключевые слова: образ Я, подростки, принятие себя, психологическое здоровье, самоинтерес, самооценка, самосимпатия, самоуважение.

Summary. Adolescence is sensitive to the state of mental health, as first of all it is characterized by the fundamental personal constructs formation and new formation. Therefore, "Adequacy of Self-image" can be considered a significant factor in a holistic model of individual psychological health. The decline in performance of this component in adolescents should be seen as a process of dynamic threats, which can be minimized by prompt diagnosis and professional correction.

Key words: Self-image, adolescents, self-acceptance, psychological health, self-interest, self-appraisal, self-sympathy, self-respect.

УДК 140.8:159.9:378.091.212

М.Е. ЖИДКО, Т.А. ЛУШИНА

ПРОБЛЕМА ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ СТРУКТУРЫ НАУЧНОГО МИРОВОЗЗРЕНИЯ У СТУДЕНТОВ СОВРЕМЕННОГО ТЕХНИЧЕСКОГО УНИВЕРСИТЕТА

В статье рассматриваются подходы и определения научного мировоззрения. Анализируются взгляды разных авторов на его структуру. Определены особенности научного мировоззрения. Описываются компоненты в структуре научного мировоззрения. Выделяются ключевые проблемы и перспективные направления исследования.

Ключевые слова: мирозерцание, научное мировоззрение, знание, принцип, идеал, убеждение, вера, психологическая структура научного мировоззрения.

Постановка проблемы. Научное мировоззрение – это важный системообразующий элемент в обучении студента современного университета.

Изучение научного мировоззрения студентов являлось предметом исследования специалистов из многих областей знаний: философия, социология, педагогика, психология. При этом, научное мировоззрение студентов до недавнего времени рассматривалось исключительно через призму марксистско-ленинского подхода.

Следует также отметить двойственность мировоззрения у студентов, которые одновременно с изучением наук, погружены в культурный слой паранаучного знания. Таким образом, можно говорить о феномене маргинализации современного студенчества технического университета.

На сегодняшний день существует достаточно мало исследований психологической структуры научного мировоззрения. При этом, нет ни одной работы посвященной проблеме психологической структуры научного мировоззрения студентов в современном техническом университете.

Таким образом, актуальность проблемы исследования заключается в необходимости изучения проблемы психологической структуры научного мировоззрения студентов в современном техническом университете.

Цель статьи. Цель – провести теоретический анализ проблемы психологической структуры научного мировоззрения у студентов современного технического университета.

Для этого необходимо решить следующие задачи:

1. Рассмотреть подходы к определению научного мировоззрения;
2. Проанализировать структуру научного мировоззрения и взгляды на нее различных авторов;
3. Выделить перспективу исследования и проблемы психологической структуры научного мировоззрения студентов в современном техническом университете.

Анализ последних исследований и публикаций. Понятие мировоззрения, его значения в жизни человека и общества рассматривали такие философы, как Аристотель, Гегель, Декарт, И.Кант, Платон, Спиноза.

Роль и место мировоззрения в истории и науке изучали: И.В.Вернадский, И.Пригожин, М.Хайдеггер, Тейяр де Шарден, Э.Фромм, К.Ясперс.

Соотношение понятий картины мира и мировоззрение рассматривали: А.А.Касьян, Л.Ф.Кузнецова, В.С.Степин, А.Энштейн.

Психолого-педагогические основания мировоззрения в своих работах анализировали: Ю.К.Бабанский, Н.А.Менчинская, Э.И.Моносзон, А.П.Усова, и др.

Обобщая эти работы, можно выделить следующие направления исследования мировоззрения:

1. сущности и структуры мировоззрения;
2. проблемам его формирования;